

ХІЛІАСТИЧНО-ЕСХАТОЛОГІЧНЕ СЕКТАНТСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ЄГОВІСТІВ-ІЛЬЇНЦІВ**

Поняття “православне сектантство” значно вужче від поняття “релігійне сектантство” і може означати закінчене вчення чи окремі релігійні ідеї, що сформувалися на ґрунті православного культу. Разом з тим це поняття обумовлює існування певною мірою організованого кола однодумців.

Течії православного походження в Україні почали виникати з другої половини XVIII ст., хоча окремі виступи проти офіційної доктрини Православної церкви на українських землях почалися вже на початку XI ст. Але до середини XVIII ст. не можна з упевненістю говорити про існування в Україні організованих сект православного походження.

У структурі православного християнства ми виокремлюємо містичні об'єднання: христовіри, скопці, мальованці та ін.; раціоналістичні: духобори і молокани, а також секти хіліастично-есхатологічного та харизматичного спрямування: єговісти-ільїнці (або так зване «десне братство»), апокаліпсисти та інші секти, які виникли в радянський період як опозиційні до Православної церкви (істинно-православна церква, істинно-православні християни та ін.); кеносистичні секти (інокентіївці, митрофанівці та ін.).

У 70-ті роки XX ст. в Україні ще існувало чимало сектантських об'єднань єговістів-ільїнців. Так, наприклад, у 1973 р., згідно з інформаційним звітом уповноваженого у справах релігійних культів по Вінницькій області Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР, на території області було 7 незареєстрованих громад єговістів-ільїнців (у Бершадському, Гайсинському та Ямпільському районах) [Центральний державний архів вищих органів влади та Управління України (ЦДАВО).- Ф.4648, оп.3, од.зб.355, а.15]. Згідно з тим самим звітом на території Донецької області, у м. Дружківка, Червоноармійськ та Червоногорівка проживало 107 осіб, які належали до цієї секти [ЦДАВО.- Ф.4648, оп.5, од.зб.355, а.32]. Слід зважати на те, що ці дані можуть бути значно занижені, адже єговісти-ільїнці діяли в умовах “сектантського підпілля”. Окремі їх групи існують і

нині, зокрема на Донеччині й Поділлі. До цього часу вони випадали із поля зору українського релігієзнавства. Оскільки в радянський період їхня діяльність заборонялась, громади єговістів-ільїнців існували в глибокому підпіллі. Вся інформація про секту знаходилась під грифом “таємно” в органах КДБ, у мікроскопічних дозах подавалася в закритих записках Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР. Але єговісти-ільїнці часто заявляли про себе масовим розповсюдженням своєї літератури, спрямованої проти апокаліптичного “червоного звіра”, ідентифікуючи його з комуністичним режимом. Свої брошури і листівки вони посилали в партійні і радянські органи, вкидали в поштові скриньки житлових будинків. Такі масовані “обробки території” надзвичайно турбували КДБ. Після цього відбувалися арешти і судові процеси (навіть у 80-х роках минулого століття).

Секта єговістів-ільїнців привернула до себе увагу дослідників майже одразу після виникнення. Але праці про них належали переважно православним богословам, що й визначило їхню упередженість щодо аналізу віросповідних основ і діяльності секти [Вишняков А. Сионская весть // Православное обозрение.- Т.23.- 1867.- С. 173-193; Буткевич Т.И. Обзор русских сект и их толков.- Харьков, 1910.- С. 524-555; Добротин Г. “Сионская Весть” и секта іеговистов // Миссионерское обозрение (МО).- № 12.- 1905.- С.373-389; № 13.- С.647-657; Ивановский Н.И. // МО.- № 1.- 1899. С.20-28 та ін.]. Досить об'єктивною, на наш погляд, є праця Є.Молостовой «Єговісти. Життя і твори кап. М.С.Ільїна». Але авторка була етнографом і не ставила собі за мету проаналізувати ідеологію, релігійну й соціальну творчість громади [Молостова Е.В. Єговісты. Жизнь и сочинения кап. Н.С.Ильина.- СПб., 1914.- С.302].

Основний недолік публікацій, які подекуди з'являлися за часів радянської влади, – ідеологічна упередженість щодо сектантства як явища і негативне ставлення до релігії взагалі. Показовою щодо цього є монографія О.Т.Москаленка “Ідеологія і діяльність християнських сект” [Москаленко А.Т. Идеология и деятельность христианских сект.- Новосибирск, 1978. 415 с.]. Автор на підставі значної літературної і джерельної бази в цілому зробив об'єктивний аналіз соціальних передумов виникнення і формування ідеології секти. Але ми не можемо погодитися з ототожненням О.Т.Москаленком секти єговістів-ільїнців із віровченням Свідків Єгови. Точніше, він вважав, що Свідки Єгови більшість положень своєї догматики запозичили з віровчення засновника “десного братства” М.Ільїна і лише частково з віровчення американських сектантів-хіліастів [Москаленко А.Т. Названа праця.-

* Шугаєва Л.М. – кандидат філософських наук, доцент, докторант Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

** © Шугаєва Л.М., 2005

С.156-168]. Ми ж вважаємо, що секта єговістів-ільїнців належить до сект православного коріння хіліастично-есхатологічного спрямування. Свідки Єгови сформувались на протестантському ґрунті й належать до конфесій месіансько-есхатологічного спрямування, чим і пояснюється різниця віросповідних основ секти православного походження єговістів-ільїнців і протестантської релігійної організації Свідків Єгови.

У вітчизняній науковій літературі ми не виявили праць, які б досліджували соціально-духовні витоки, віросповідні основи і релігійну практику єговістів-ільїнців.

Хіліастичні ідеї починають проникати на терени Російської імперії у перших десятиліттях XIX ст. із Західної Європи. Особливого поширення вони набули за часів царювання Олександра I, який сам відверто симпатизував містико-хіліастичним ученням.

Хіліазм у Росії поширювався двома шляхами. З одного боку, хіліастичні ідеї проникали разом із творами німецьких містиків кінця XVIII – початку XIX сс. Найбільшою популярністю користувалася книга Юнга Штиллінга “Переможна повість християнської віри”. З другого боку, німецькі сектанти-хіліасти, в очікуванні швидкого наближення тисячолітнього царства Христа, великими партіями переселялися через південь Росії на Кавказ і тим самим сприяли поширенню тут своїх ідей.

Секта єговістів-ільїнців (вона ж “Сіонська звістка”, “Десне братство” або “Церква десних”) з’явилась у 40-х роках XIX ст. на Уралі. Засновником її був відставний штабс-капітан Микола Созонтович Ільїн. Послідовників своїх М.Ільїн назвав “десними” або “єговістами” тому що, за його уявленнями, усі люди поділяються на два розряди: на “єговістів і сатаністів” або на “десних і ошуйних” [Терлецкий В.Н. Хіліастические течения в сектантстве.- Полтава, 1912.- С. 249]. Цей поділ, на його думку, відбувався невидомо, духовно. Але в результаті Страшного суду, який мав би скоро відбутися, здійснився б остаточний поділ на “десну” і “ошую”. Послідовники Ільїна мали бути при цьому в числі “десних”.

На формування світогляду М.Ільїна вплинули ідеї західних хіліастів-містиків і особливо творчість Ю.Штиллінга. Німецький вплив був настільки потужним, що навіть відобразився на його уявленнях про тисячолітнє царство Ісуса Христа. Майбутній Єрусалим, на думку М.Ільїна, будуть називати одним словом – Гернгут або Герренбург, тому що євреї будуть розмовляти німецькою мовою [Див.: Терлецкий В.Н. Названа праця.- С.225]. Але не слід

вважати, що створене ним учення було абсолютним запозиченням у західних містиків-хіліастів.

М.Ільїн у 40-х роках XIX ст. відверто пориває з православною вірою, піддає гострій критиці як догматику православ’я, так і його інституції. Під впливом “Переможної пісні” Ю.Штиллінга він заперечив Святий Переказ, таїнства православної церкви, обряди, авторитет Вселенських соборів і Отців церкви. Фундаментом свого вчення М.Ільїн зробив Об’явлення Івана Богослова, яке трактував досить своєрідно і довільно. Згодом навколо нього згуртувалася чимала кількість послідовників, які й утворили громаду “десного (праведного) братства”. У народному середовищі вони були більш відомі під назвою суботників, із-за святкування ними не недільного, а суботнього дня тижня.

Своє вчення М.Ільїн обґрунтував у творах, які написані частково прозою, частково віршами. Головний твір – “Сіонська звістка”, який засновник нового віровчення називав “євангелієм” або “благою звісткою про царство Боже” [Сушков М.С. Секта иеговистов или иудействующих суботников // МО. Т.П.1900. С.692]. Основні положенні вчення М.Ільїн розвивав і популяризував через велику кількість гектографованих брошур і листків з метою пропаганди. До речі, саме таким шляхом вчення єговістів-ільїнців було занесене на терени України, де знайшло чималу кількість послідовників у Харківській, Катеринославській та Херсонській губерніях. Назви головних праць М.Ільїна такі: “Промінь світла для світанку”, “Семитисячолітня битва Христа з Веліаром, тобто Бога єврейського з Богом язичницьким”, “Світ народам і настанови іудеям”, “Заклик всіх смертних людей до безсмертя”. Ми перерахували тут лише основні праці штабс-капітана. Взагалі ж праць у нього було значно більше, не рахуючи пропагандистських листків. Очевидно, що діяльність громади не могла залишитись поза увагою влади і Православної церкви. У 1859 р. на Урал із Петербурга прибула спеціальна комісія для розслідування діяльності “десних”. У результаті слідства М.Ільїн був ув’язнений у Соловецький монастир, де провів 14 років, а також ще 6 років перебував у одному з монастирів м. Суздаля. Це був лише початок переслідування владою засновника секти та його послідовників.

Слід сказати, що ідеї західного хіліазму вплинули не лише на формування релігійного світогляду М.Ільїна. У 30-х роках XIX ст. вони знайшли підтримку і в молокан, які почали активно проповідувати думку про кінець світу і близьке настання тисячолітнього царства Христа. До речі, саме хіліастичні ідеї призвели

молоканство до розпаду на течії і толки. Але якщо молокани в очікуванні тисячолітнього царства лише переселялись на Кавказ, то М.Ільїн до хіліастичних очікувань додав соціально-політичні ідеї. У його творах неодноразово підкреслювалась необхідність боротьби із “сатанинським світом” – владою [Сушков М.С. Названа праця.- С. 692].

Ми вже згадували, що в основі віровчення єговістів-ільїнців лежала новозавітна книга Апокаліпсису. М.Ільїн називав її “Книгою з неба” і визнавав лише свої власні тлумачення. У невиконанні наказів Єгови, які є у “Книзі з неба”, він убачав найтяжчий гріх іудеїв і християн, адже вона (книга) була послана на землю, щоб показати вірним, що має відбутись у недалекому майбутньому [Вишняков А. Названа праця.- С. 177]. В Апокаліпсисі проповідник нової віри бачив не лише пророкування останніх днів світу і Церкви, але й, головним чином, справжнього стану, і тлумачив їх відповідно до своїх поглядів. При цьому трактував себе, як таємного глядача, який мав гідність прийняти апокаліптичні таємниці з десниці Бога Отця. М.Ільїн називав себе “всесвітнім посланцем” і погрожував “вогняним провалом” усім тим, хто не прийме животворної благої звістки, і скаже, що цей світ не від Єгови, а маячня якогось полковника [Див.: Терлецький В.Н. Названа праця.- С. 231].

В Об’явленні Івана Богослова М.Ільїн знайшов абсолютно всі підстави для формування антитринітарної доктрини і заперечення божественного походження Ісуса Христа. Ісус Христа називав “розіп’ятим Єговою”. За його словами, під іменем Христа був розіп’ятий той же самий Бог-єврей, який обідав у Авраама і стояв з ним біля Содому. На питання: чи може бути два богоєвреї у Всесвіті, М.Ільїн відповів так: “Ні, Богоєврей, або Єгова від безкінечної вічності є все один і той самий, тільки він приймає на себе різні нові імена, у відповідності до нових подій у Всесвіті” [Див.: Молостова Е.В. Названа праця.- С. 118]. Оголошення Бога Єгови Христом (ім’я Ягве М.Ільїн просто не сприймав), а Ісуса Христа Єговою переслідувало конкретну мету: примирити християнство та іудаїзм. У своїй релігійній творчості М.Ільїн об’єднав усі ознаки іудейського і християнського богів у єдиному – Єгові.

Християнське вчення про Бога як про Духа засновник секти заперечив і проголосив, що Бог також є людиною. На питання: хто ж такі боги? – він відповів: “...люди, тільки безсмертні, освічені, мудреці і маги” [Добротин Г. Названа праця.- С. 375].

Дух Святий, за словами М.Ільїна, це – “божественний ефір, або точніше сказати, електричне світло з тієї природи, де живе Отець світів”, а зішестя Святого Духа він називав “електрикою від небесного престолу Божого” [Добротин Г. Названа праця.- С. 377].

Отже, характерною рисою віросповідних основ єговістів-ільїнців є послідовний антитринітаризм. Але і антитринітаризм секти має свої особливості: поєднання рис іудейського і християнського богів в Єгові, якого Ільїн назвав “головою всього сонму богів”, і тим самим поєднання віровчення з язичництвом.

Вчення про безсмертя душі М.Ільїн заперечував і говорив: “Душевне безсмертя – химерний рай Сатани, який перебуває за всіма зірками і кометами” [Вишняков А. Названа праця. С.181]. Правда, він говорив, що боги є безсмертними людьми, які воскрешають своїх друзів і роблять їх непомираючими. Проповідувану ним “загальнолюдську релігію” він називав “релігією безсмертних людей” і твердив, що саме через “єговістів Бог обирає людей до тілесного безсмертя”.

Під безсмертям М.Ільїн розумів не християнське вчення про особисте безсмертя душі, а вкладав у нього абсолютно інший смисл. Очевидно, що під безсмертям він розумів пізнання і прийняття нового вчення, “воскресіння” або “освічення” його благою звісткою. У цьому розумінні “безсмертних людей”, або друзів Божих, єговісти нараховували дуже багато.

Християнська віра, на думку М.Ільїна з його «Сіонської вістки», розпочалася із суперечностей серед самих апостолів, і з легкої руки апостолів християни поділилися на ворогуючі толки і секти. Протягом 1800 років “псевдопророки, псевдовчителі, псевдоапостоли розірвали єдину паству Христа на 666 шматків, за числом імені звіра, і перетворили християнство у ще гірше язичництво, ніж воно було до пришествя Христа” [Молостова Е.В. Названа праця.- С. 52].

І ось у цей затьмарений Сатаною світ Єгова послав усесвітнього просвітителя (Ільїн мав на увазі самого себе), щоб він проголосив усім “загальнолюдську миротворницьку релігію, або релігію безсмертних людей”, щоб він привів усіх людей в єдинстві віри в бога Моїсеєва, у розіп’ятого бога Єгову в спільний храм Його, який буде збудований на 1000 років в Єрусалимі, на новій горі Сіон [Там само].

Ми підійшли до головного положення всієї релігійної системи М.Ільїна – учення про земне тисячолітнє царство Христове. Єговісти-ільїнці передбачали близьку вирішальну битву Єгови проти сил

Сатани – Армагеддон, у результаті якої Диявол і його прихильники загинуть, а єгови́сти-ільї́нці будуть жити в новому світі – в єдиній теократичній державі начолі з Єговою. Очевидно, що саме вчення про тисячолітнє царство на землі і вчення про Армагеддон привели О.Москаленка до думки про запозичення Ч.Русселом – засновником руху Дослідників Біблії – Свідків Єгови, першим президентом “Товариства Вартова башта Біблії і трактатів”, головних положень догматики у М.Ільїна. Але справа в тому, що для всіх сект хіліастичного спрямування характерна пропаганда ідеї близького пришестя Христа на землю для вершення Страшного суду і встановлення тисячолітнього царства для вірних. І тільки для єгови́стів- ільї́нців і для Свідків Єгови шлях до тисячолітнього царства лежить через Армагеддон. Есхатологічні очікування єгови́стів-ільї́нців переповнені цілком земними і плотськими задоволеннями. На підтвердження свого вчення про настання тисячолітнього царства Христа засновник секти посилався на XX розділ Апокаліпсису, на видіння Івана Богослова – коли ангел, який мав ключі від пекла, зійшов з неба, зв’язав і ув’язнив Диявола в безодні на тисячу років (Об. 20,4). Коли всі “десні” християни будуть зібрані на горі Сіон, для них наступить тисячолітнє царство розкоші, миру і слави. “Вовк і ягня будуть пастись разом, лев стане їсти сіно, як рогата худоба, а змія землю”, – писав М.Ільїн [Там само.- С.122].

Отже, учення єгови́стів-ільї́нців концентрується навколо віри в єдиного Бога Єгову, а їх місією є підготовка ґрунту для тисячолітнього царства Христа на землі.

Як вже зазначалося, однією із особливостей символу віри єгови́стів-ільї́нців був послідовний антитринітаризм. Ось чому вони заперечили обряди і таїнства Православної церкви. Але оскільки жодна релігія не може обійтись без зовнішньої сторони, то і для своєї “загальнолюдської” релігії М.Ільїн у праці «Промінь світла для світанку» розробив особливий зовнішній культ. При цьому в укладачеві культу проявився саме чоловік військовий, з військовою дисципліною, який давав настанови своїм послідовникам: “Хороводи або паради, різна похвальба, тому що вони становлять сутність обрядів на честь Бога” [Молостова Е.В. Названа праця.- С. 114].

Іконоборські прагнення М.Ільїна не стали на заваді для того, щоб для себе і своїх послідовників створити ікону у вигляді зірки з написом усередині імені Єгови івритом.

Крім того, він створив особливу церемонію вранішньої, обідньої та вечірньої молитви. Під час молитви виконувались

віршовані гімни, покладені на мелодії військових маршів, як російських, так німецьких і польських. Люди стояли на колінах перед зображенням “зірки з ім’ям Єгови”.

Молебні відбувалися переважно в п’ятницю увечері і в суботу. Збирались вони і в інші дні, якщо в тому була необхідність. Після молитви кожен з них жертвував деяку суму грошей у спільну касу, але розмір суми не визначався й залежав лише від доброї волі людини. Крім суботи, єгови́сти-ільї́нці святкують П’ятидесятницю і Пасху, які у них збігаються з такими ж іудейськими святами.

Дітей єгови́сти-ільї́нці, не вважали членами братства і, хоча вони намагалися виховувати їх у дусі свого релігійного світогляду, все ж не забирали у них свободи вибору. Діти в релігійну громаду допускалися не раніше, ніж вони досягнуть повноліття. Акцент робився на свободі вибору.

Есхатологічні очікування сектантів відобразились і на їхніх поглядах на шлюб. М.Ільїн шлюб як такий не забороняв і навіть написав спеціальний гімн “Шлюбний банкет”. Але в умовах наближення “останньої битви” і тисячолітнього царства вбачав несвоєчасним укладання нових шлюбів, оскільки, всі життєві турботи заважають людині повністю віддатися служінню своєму Богові.

Постів вони не дотримуються в тому смислі, як це розуміє Православна церква. Але іноді постяться за обіцянкою, при цьому абсолютно не вживають жодної їжі.

Отже, вчення єгови́стів-ільї́нців за своїм змістом – синкретичне поєднання християнства, іудаїзму та язичництва, яке сформувалося на православному ґрунті. Релігійний світогляд громади складний і суперечливий не лише тому, що під впливом причин і умов, як об’єктивного, так і суб’єктивного характеру він видозмінювався. Але, на відміну від багатьох сект православного коріння (наприклад, христовірів, скопців, молокан), вони зберегли цілісність, не розпались на течії і толки. В ідеології і духовних шуканнях єгови́стів-ільї́нців відобразився своєрідний протест частини населення України проти влади як за часів царату, так і за радянських часів. Це – спроба людського духу скинути тягар обману і придушення, вирватись за межі загальноприйнятих, але лицемірних і несправедливих норм, котрі принижують і пригнічують людину. Заперечення будь-якої несправедливості, насильства, будь-яких посередників між людиною та її ідеалами висловлені єговістами-ільї́нцями через ідею Армагеддону, через ідею тисячолітнього царства Христа на Землі.